

Türkiye'de Reform Hareketlerinin

Bir Analizi ¹

Prof. Bahri SAVCI

Giriş : Reform Zorunu : Son birkaç yüzyılın Türk Tarihi, reform zorunu içinde geçmektedir. Meşhur İslâhat Lâyhalarından ve Fermanlarından 1961 Anayasasına kadar bütün vesikalarda da, Türk toplumunu reformlardan geçirme istekleri, büyük bir yer tutmuştur. İnançımıza göre, bütün bu hareketleri topluca gözden geçirirsek bunların bir çoğunun, sosyo - politik ortalama inmeden yapılan basit idarî, sosyal islâhat olmaktan öteye geçemediğini ve belli felsefî muhtevadan yoksun olduğunu; bir çoğunun da, gerekli hedefi, sadece Batının Burjuva hayatında, onun sosyo - politik kurumlarında arayıp, bu burjuva hayatını da kapsayarak aşan telâkî tarzlarını ihmâl ettiğini görürüz. Fakat, şimdi, bunların hepsi tarihte kalmıştır. Gerçek reform anlayışı içinde yer alıp, bugünkü modernizasyona yönelmiş Türkiye'yi kuran ve onu D. P. ile A. P. (ve onlara yardım eden diğer bütün siyasal parti - T. İ. P. hariç -) ric'iliklerine rağmen, gene de bu modernizasyon çizgisi üzerinde tutacak kadar köklü olan Atatürk'ün sosyo - politik ortama yönelmiş reformları dahi tarihte kalmıştır. Bir başka deyimle, şimdiye kadar yapılmış bulunan islâhat ve reformlarımızı, 1961 Anayasasının açtığı imkân içinde, tarihî anlamları ile inceleyip, yeni şartlara göre yeni çıkış yolları arama safhası gelmiştir. Bu, uzun bir etüd işidir. İlerde, bu etüdü geliştirmek umudu ile, şimdi, burada, Türkiye'deki islâhat ve reform hareketlerinin bu analizinin bazı temel unsurlarını tartışma, daha doğrusu düşünce alanına koyacağız. Bu tartışma ve düşünce alanına kimse iltifat etmese de, biz bunu ilerde kendi kendimize yapmağa teşebbüs etmeği gözden uzak tutmamak istiyoruz.

Burada, ilk iş, «reform» terimi üzerinde bir anlaşmaya varmaktır. Belki, bir genel reform teorisi bulmak mümkündür. Bizce, bu-

1. Bu makale, Cumhuriyet Gazetesinde çıkan bir incelemenin geliştirilmesi ile meydana gelmiştir.

lanacak en ilmî reform teorisinin veya teorilerinin, vazgeçemeyecekleri bir temel unsur vardır. Burada yalnızca onu yazmakla yetineceğiz : İlk Millî Birlik Komitesi üyesi Erkanlı'nın bir açık oturumda bazı unsurlarını belirttiği bu unsuru, biz, şöyle formüle edeceğiz: İçinde bulunulan ulusal veya enternasyonal ortamın değerlerinin üstünde bulunan bir ön - bir üstün - bir öncü fikir bulup, bu ortamdaki kurumları, bu fikre göre yeniden değerlendirmek; bu ön ve önce fikre uyan müesseseleri alıkoymak; bir düzeltme ile korunabilecek olanlarda bu düzeltmeyi yapmak; bu üstün yeni fikre hiç bir biçimde uyamıyacakları da kökten kazıyacak operasyonlarla bertaraf edip, yerlerine bu ön - üstün - öncü fikrin gereği olanları getirmek...

İşte, son birkaç yüzyılın Türk Tarihi, çağımızın az gelişmiş ülkeleri ile birlikte sürüp giden bu anlamda bir reform zorunu içinde geçmektedir. Çünkü, çağımızın az gelişmiş ülkeleri ile birlikte, Türk toplumunda da, son birkaç yüzyıl içinde, temel yapıyı, onun üstündeki sosyo - politik ilişkiler düzenini, onun içindeki kişi davranışlarını ve zihniyetlerini tayin eden, yönelten prensipler, öncü fikirler eskimiştir. Yaşama, sürme, gelişme savaşlarında; yüceltici değil, bağımsızlaştırıcı değil, kişilik ve üstün düzey kazandırıcı değil; durdurucu, geriletici, bağlı kılıcı, tutsak kılıcı, kişilik düşürücü ve alt düzeyde bırakıcı âmil durumuna gelmiştir. Binaenaleyh, bunları değiştirip, yeni düşünceler ve fikirler bulmak, sonra da, sosyal yapı ve sosyal ilişkiler biçimini buna göre ayarlamak zorunu ortaya çıkmıştır.

Bu noktada, gene akla gelen bir ilk endişeyi cevaplamak gerekir; böylece de, tasfiye etmek gerekir. Akla gelen bu ilk endişe şudur : Önce teorik, sonra da pratik açıdan düşünür isek, bir toplumu, onun toplumsal yapısını değiştirmek çekici bir fikir olarak gözüktür. Fakat bu mümkün müdür?

Bu soruya, hem teorik, hem de pratik açıdan bir ilk olumlu cevabı vermekte yanlış yoktur : Toplumu meydana getiren, determine eden faktörlerde bir değişme yapmak ve binaenaleyh onu, temel yapısı ile birlikte değiştirmeye olanaksız kılacak bir istihaleyi önleyecek sabit bir katılık hiç bir zaman toplumların temel kuralı olmamıştır. Değişmeye yüz yıllar boyunca direnmiş toplumlar olmuştur. Fakat bu örnekler, toplumların, - bütün toplumların - sabit bir katılık içinde kaldığı anlamında değildir. Teorik olarak denebilir ki, bir toplumun hayatındaki herhangi bir sabit durumu meydana getiren faktörleri, herhangi bir yol ile, başka âmillerin etkisine açık bırakır isek, bu belli faktörlerde ve onların birbirleriyle ilişki

biçimlerinde bir değişme başlar ve sürer. Öyle ki, bir süre sonra eski âmillerden bir bölümünün tüm ortadan kalktığını; arkasından sabit durumu meydana getiren bütün âmillerin kalktığını ve ortamı yeni faktörlerin doldurduğunu; binaenaleyh ortamın da, bu yeni âmillere göre yeni bir temel ve biçim kazandığını görürüz, görmemiz gerekir. Pratik açıdan da şunu söyleyebiliriz: yeryüzünün Afrika, Güney Amerika ve Avustralya'daki bazı bölgeleri hariç bütün Kıt'alarında insanlık hayatının - yâni insanların meydana getirdiği toplumların sürekli bir yapı ve ilişkiler değişmesi içinde olduğunu, bize tarih, sosyoloji, ekonomi incelemeleri görmektedir. Dış etkenlere hiç uğraşmamış kapalı hayat yaşayan bazı toplumların, XX inci yüzyıla rağmen, halâ pek ilkel bir hayat biçimi ve ilişkileri içinde yaşadığını görmemiz, bunun yâni bir değişmezliğin, genel, şâmil bir kural olduğunu ispatlamaz. Toplumlar, fiziksel şartların imkânları içinde, bu imkânlar oranında dahi olsa, bir değişme eğilimi dehası içinde yaşarlar. Bu eğilim ve deha ile, içinde yaşadıkları katı çenberi, daha kendi içinden bile kırmağa eğilirler. Hele fizikî şartlardan ve dıştan gelecek etkenlerden, kendilerine elverişli etkiler gelirse, bu dehalarını, daha da kolay ve derin olarak gerçekleştirirler. Bir kelime ile, insan oğlu toplumlarında bir tek egemen ve yaygın kural arayıp göstermek zorunda kalırsak, bu tek kuralın «insan toplumlarında değişme ve gelişme dehası bulunduğunu ve buna göre, en küçük fizikî ve sosyal etkilerden bile yararlanarak değişme gösterdiğini» söyleyen kural olduğunu söyleyebiliriz.

Bununla beraber, her toplum, gerek fizikî şartlardan, gerekse sosyal çevreden, değişme hususunda her zaman elverişli etkiler alma şansına kavuşamaz. Bu yüzden de pek açık ve seçik olarak, ya bir sosyal ilerleme yönü bulamaz; ya da bulunduğu yönde hızla ve sağlam olarak gerçekleştirmeler yapma olanağını bulamaz.

Türkiye'de, uzun süreden beri Türk toplumunun temel yapısını, onun içindeki sosyo - ekonomik münasebetler düzenini, onun içindeki kişi davranışlarını ve zihniyetlerini tâyin edip yöneltten prensiplerin eskimesi yüzünden; yeni düşüncelere, fikirlere doğru yönelmek ve sosyal yapısı ile onun içindeki sosyal ve siyasal ilişkiler biçimini de bu yeni, ön, üstün, öncü fikirlere göre ayarlamak zorunu ile karşılaşmıştır. Fakat, izlemek istediği sosyal ilerleme yönünü açık ve seçik olarak tâyin edememeden tutun da, başkaca nedenler yüzünden gereken reformları tüm bir demet halinde gerçekleştirme fırsatını, şansını, olanağını bulamamıştır. Bu yüzden de, toplumumuz, sürekli çalkantılar içinde yüzmüştür. Bu arada, islâhatçılık, reformculuk alanında büyük hamlelere ve bu hamlele-

rin başarısı olarak bazı gerçekleştirmelere ulaşıldığı da görülmektedir. Fakat, sosyal - ekonomsal - siyasal oluşmanın pek derindeki bazı koşulları gereği gibi kavranmadığı için, büyük hamleler ve onların başarıları da kendilerinden sonra hemen gelmesi gereken safhaları açmadan bir durgunluğa uğramışlardır. Bunun en büyük örneği olarak; uygar ve lâik bir toplum ortamını kurup, onun içinde de lâik halk devletinin Cumhuriyetini, içindeki sosyalleşme unsurlarını öne alarak, bir sosyal Cumhuriyet durumuna getirmede uğradığımız durgunluğu gösterebiliriz.

Bu görüşü açıklamak üzere, reformlar zorunu tarihimizin safhalarına, pek yukardan şöyle bir bakmak gerekir. Bir başka deyimle : son yüzyıllar tarihinde eskimiş fikirler ile kurumlara ve onların yerine getirilmek istenen yeni fikir ve kurumlara şöyle bir bakmak gerekir :

I — Bir Reform Zorunu, Fakat, Çok Kez İslâhat Plânında Kalan Hareketler : Karlofça (1699) ve Pasarofça (1718) Osmanlı ordularının zaafını mühürlemiştir. Böylece, bir askerî islâhat yapma zorunu ortaya çıkmış oluyordu. Bu islâhat, yeni bir askerî doktrine dayanmak ve ona göre askerlik kurumları yaratmak zorunda olduğundan, reform niteliğinde olmak gerekirdi. Keza, Batı Dünyasındaki yeni uygarlık ve eğitim araçlarını da mütalâa etmek ve bunların Türkiye'de uygulanması yollarını araştırma ihtiyacı da ortaya çıkmıştı.

Fakat, islâm Osmanlı İmparatorluğu felsefesine göre, Batı, ruhları karanlıkta kalmış münkirlerden imkânsızlardan kurulu bir toplumlar birliğidir. Oradaki fikirler, bu İslâm İmparatorluğu halkı için bir değer ifade etmez. Bu sebeple, Batı'dan bazı askerî fenî unsurları, bazı eğitim araçları ve okulları, hattâ Fransız usûlü bir hayat biçimi unsurları alınabilir ve bu cümleden olmak üzere batı resim, mimarlık, dekorasyon unsurları bile girebilir. Ama, büyük Avrupa fikir hareketleri giremez. Binaenaleyh, bu fikir hareketlerinin gerektirdiği kurumlar (Anayasa, temsilî hükûmet, kanun egemenliği, demokrasi, lâik mevzuat) giremez.

Bu sebeple; Selim III, 1792 - 93 larda, ancak ordu alanında islâhat yapabildi. Nizam-ı Cedidi ihya etti.

Fakat ne de olsa, Batıda büyük bir fikir hareketi, sosyal hareket de olmuştu: Fransız İhtilâli. Bunun da etkileri ile, gene Selim III, idarî ve malî islâhata da girişmiştir. Kara ve deniz askerlik okulları açmıştır. Diplomatik alanda gelişmeler yapılarak, sürekli elçilikler kurulmuştur. Ama, neticede muhafazacılar gelip gelmiştir. Reformculuğa yönelmiş Selim III devrilmiştir (1807).

Fakat, islâhat bayrağını bir Bayraktar Paşa -Alemdar Mustafa Paşa - eline almıştır. Anadolu ve Rumeli âyânı ile birlikte, Tanrısal güç İmparatorluğuna bir yeryüzü beşerî destek getirme gibi, temelde yeni bir iktidar konsepsiyonunun gelmesine sebep olmuştur. Ama, kısa bir zaman sosyal ve siyasal hayatın kontrolü, gene reaksiyonerlerin eline geçmiştir (1808).

Bu sefer Mahmut II, sosyal ve siyasal hayatı, reaksiyonerlerin elinde kalmaktan kurtarma görevini üzerine almıştır (1808). Bu hükümdar, tâ 1839'a kadar, bir serî islâhatın yapıcısı olarak parlamıştır : Merkezî Hükümetin vilâyetlerde otoritesini kurmak (1812), Yeniçerileri ağv ve tedip etmek (1876); kara ve deniz mühendislik okulları ile askerî tıp okullarını açarak (1827); Muzika-i Hûmayun (1831); Harp Okulu (1834); Rüşdiye (1938); gibi okullarla, eğitim hayatını geliştirmek; Avrupa'ya gönderilip sonra dönen bir genç kuşak eliyle devlet ve idare hayatında yenileşmeye kavuşmak; İmparatorluğun iç hayatını modernize etmek için bütün iktidarı kendi ellerinde toplamak üzere bir santralizasyona girmek; nüfus sayımı, haritacılık gibi yeniliklere baş vurmak; vakıf idaresini yeniden düzenlemek; kitle haberleşme vasıtalarını kurmak ve geliştirmek; yeni idarî ve icraî görevi olan komiteler kurmak ve Batı Bakanlıklar teşkilâtını adapte etmek; modern bürokrasiye doğru yönelmek gibi hareketler, Mahmut II'nin islâhatını teşkil etmiştir.

Görülüyor ki, bu süre içinde Osmanlıların yaptıkları, genel çizgileri ile, ancak kısmen reformlardır. Çünkü, bir ön, bir üstün, bir öncü fikre göre eskileri tüm tasfiye edemese de, gene de bir yeni görüşe göre yeni müesseseler getirmektedir. Ve fakat bunlar, aslî çizgileri ile, daha çok, islâhatlardan ibarettir. Çünkü, islâhatın getirdiği bu yeni müesseselerin yanında, eski felsefenin hayat görüşünün kurumları da sürmektedir. Bu islâhat, hayatı topyekûn değiştirmenin ameliyeleri olarak kullanılmaz. Bu sebeple de daha çok, askerlik, fen, bazı idare alanlarına ait kalmaktadır. Sosyo-politik yapıya inmez, halka inmez. Bunlar bir başka yönden de satıhta, kılık - kıyafette, büro işlerinde reorganizasyondan ibaret kalmıştır. Vakıa, yeniden kurulan ve eskilerini kaldıran bazı kurumlar da vardır. Fakat bu yeni kurumlar dahi, toplumun, insanın hayat felsefesine göre değişiklikler yapacak nitelik kazanamamıştır. Bu yeni kurumlara rağmen; aile, sosyal ilişkiler, islâmın mukaddes hükümleri altındadır. Din, gene sosyal ve kişisel hayatın temeli olmakta devam eder. Hükümetin de prensibi olmakta devam eder.

Ayrıca, islâmî çerçevenin bu safhasında iken, yapılan islâhat-reformlar, islâmî Osmanlı sosyetesinin, devletinin gelenekleri ile

karşılaşarak, bir dirence uğramıştır. Merkezde ve taşrada, islâmî geleneklerle dolu bir halk, bunlara muhalefet etmiştir. Bu halka gelen islâhat reform ameliyeleri, münkirlerden, îmansızlardan gelmektedir. Binaenaleyh, ona direnmek gerekir. Bu yenilikler bid'attır, yanlıştır ve cehenneme götürür. Binaenaleyh, bu devresinde, Osmanlı reformcuları, esas itibariyle, yeni bir ön - üstün - öncü felsefe koyup, ona göre de yepyeni kurumlar meydana getiremezler. Toplumsal yaşayışa temelinde müdahale edemezler. Daha çok eskileri islâh edebilirler. Hiç olmazsa, yaptıkları yenilikleri, yepyeni şeyler olarak değil, eski uygulamaların ve kurumların yeni biçimleri diye tanıtmak zorunda kalırlar. Nitekim, fazla ileri gidip, yeni bir ön - üstün - öncü fikrin uygulanmasını teşkil edici niteliği ile reform alanına giren bazı hareketler kaldırılmış, eskileri geri getirilmiştir : Reşit Paşa'dan sonra eski taşra idaresinin gelişi gibi... Özetle, bu devre, insicamlı, tutarlı bir ön - üstün - öncü fikre ulaşip, islâmî Osmanlı müesseselerini ona göre değerlendirmek, değiştirmek anlamını şuurla kazanmış bir hareket olamamıştır. Bu devrede, makbul fikir, gene islâmî esaslarda görülmektedir. Bu sebeple de islâmî Osmanlı kurulları değiştirilememiş, ancak islâhat yapılabilmıştır.

Mahmut II'nin 1839 da ölümü üzerine, islâhat ve reform istidatlarını şekilledirmek görevi, Abdülmecit'in devlet adamı Reşit Paşa'ya düşmüştür.

Reşit Paşa, İslâmiyetin, yenilikleri pek hazma elverişli olmayan Osmanlı versiyonuna rağmen, eski kurumların islâhını aşan, «yeni kurumlara» doğru gitmiştir. Bir yandan orduda yeni kurumlar kurarken, bir yandan da, bütün Osmanlılar arasında mevcut din ayrımlarına rağmen, eşitlik prensibini - bu ön-üstün-öncü fikri getirmiştir. Keza Reşit Paşa müslüman Osmanlılarda şeriattan başka yasama yok iken bir yarı yasama görevli Meclis kurmuş, yeni bir Ceza Kanunu ile Ticaret Kanunu yaparak, beşerî yasama alanını açmıştır. Ayrıca, yeni ihtiyaçlara göre yapılacak bu merkezî yasamanın halk dayanağını da teşkil etmek üzere, dayanışma ile yetkili Taşra Eşrafları Meclisi kurmuştur. Ayrıca, laik okul sistemine gidiş yolları arandı.

Yasama ve yarı adlî görev gören Meclis-i Ahkâm-ı Adliye geliştirildi. İslâmî uygulamadan çok Avrupa usûlünde çalışan medenî ve cezaî kaza organları yaratıldı (1847).

Bu gelişme, Reşit Paşa'dan sonra da Ali ve Fuat Paşalarla gene sürdü. Eşitlik prensibi kuvvetlendirildi. Meclis-i Ahkâm-ı Adliyenin

«Meclis-i Âli-i Tanzimat» kolu kuruldu. Tanzimat Fermanınının getirdiği haklar teyit edildi. (1856 Fermanı). Yeni Ticaret, Ceza, Arazi Kanunları yapıldı. Bir yeni Vilâyetler İdaresi Kanunu yapıldı. Fakat Abdülaziz Mutlakiyeti, islâhat hareketlerine karşı geldi. Hukuk alanında «Divan-ı Ahkâmı Adliye» ve «Şûray-ı Devlet» kuruldu. «Galasaray Lisesi» açıldı. Bir Medenî Kanun olmak üzere «Mecelle» tedvin edildi. Ve fakat bu islâhat hareketleri de 1869 larda sona erdi; vefatları dolayısıyla... Böylece, Tanzimat, o zamana kadar, Tanrısal olduğu için yeryüzünde hızlanamayan iktidarı sınırlama ve şeriata ait hukuk fikrini beşerileştirme gibi yeni yasama yapma ön fikrini getirdiği için bir ön-üstün-öncü fikre kavuşmuş oldu. Bu ön fikrin gereği bazı müesseseleri de getirdi. Bu itibarla Tanzimat bir reform niteliği kazanmıştır. Bu sefer, Batı fikirleri, Batının sosyal ve siyasal kurumlarına olan iştihak, eskisinden biçim, üslup ve muh-teva bakımından pek farklı olan yeni bir edebiyat akımı kanaliyle gelmekte ve toplumu hazırlamakta devam etti. Bu akım Rousseau ve Montesquieu'ların etkisi altında kalarak Fransız bilhassa İngiliz usûlü bir Parlamentolu hükûmet fikrini getirdi. Bu yeni fikir, basın yoluyla kendini topluma sundu ve bir süre sonra da Mutlakiyet monarşisine meydan okudu: Genç Osmanlılar ile...

Gerçekten Genç Osmanlılar, bir temsilî hükûmet istiyorlardı. Merkezî iktidarın istişaresini istiyorlardı. İngiliz usûlü bir liberal Meşrutiyet istiyorlardı. Felsefeleri bu idi.

Nihayet Mithat Paşanın liderliğindeki Osmanlı Liberalleri, bir «Anayasa» istemeğe başladılar. Bununla mutlak otorite yerine demokrasi gelecekti. Çünkü böylece, nâzırlarını kontrol yolu ile Sultan da kontrol altına girecekti. Bunu, bir Millî Halk Meclisi yapacaktı. Bu meclise de, sınıf ve din ayırımı gözetmeden bütün millet katılacaktı. Ayrıca, yeni bir idare usûlü ile -ademi merkezîyet- valiler üzerinde Meclis-i İdare Kontrolu kurulacaktı. Nihayet 1876'da bu Anayasa geldi. Genç Osmanlıların istediği liberal meşrutî monarşi kuruldu. Bu bir reform idi. Çünkü; Tanrısal olan ve binaenaleyh Tanrının gösterdiği hânedandan başkasına tefviz edilemeyecek olan egemenlik gücünün bir bölümüne de halkın temsilcilerinin katılması; egemenliğin aynızamanda -sınıf ve din ayırımı gözetilmeksizin- halkta olduğu ön-üstün-öncü bir fikre dayanıyordu; böyle bir fikrin gerekli olduğu siyasal müesseseleri getiriyordu; bu ön-üstün-öncü fikre uymayan mutlakiyet müessesesi kalkıyordu.

Bu suretle, siyaseten Batılılaşmanın en büyük adımı atılmış oluyordu. Gerçekten, büsbütün yeni bir fikre göre kurumlarımızda bir ayarlama yapıyordu. Bunun önemini ve gelişmeler tarihin-

de aldığı yeri kavrayabilmek için şu tabloya bir bakmak yeter: Batı Dünyasının siyasal ve sosyal -bilhassa siyasal müesseseleri derebeylik ile enteresan bir çizgi izlemiştir. Devlet hayatı bakımından derebeylik zamanında dağılık otorite vardır: Merkezî iktidarın tek elden otoritesini uygulaması yerine, sanki bu iktidar, türlü derebeyler arasında bölünmüştür de, her biri onun mutlakiyetinin bir parçasını, dağılık bir şekilde uygulamaktadır. Fakat zamanla şehirleşmeler, burjuvazileşmeler olmuştur. Şehirlerde kurulan burjuva sınıfı, bütün ülkede tek bir merkezî iktidar uygulanmasından gelecek istikrara muhtaçtır. Bu sebeple, süzeren ile birleşip derebeyleri tasfiye etmiştir. Lâkin bu sefer de, merkezi kral elinde olan iktidar toplanmasından yakınmağa başlamıştır. Çünkü mutlak egemen durumuna gelen bu hükümdarın mutlakiyeti, iktisadî hayatı da müdahalesi ve kontrolü altına almıştır. Burjuva ise, ticaret ve sanayiın bu müdahaleden uzakta ve dışarda kalmasını istemektedir. Bu fikir -yâni merkezî otoritenin iktisadî hayata karışmasını önleme fikri- aynı otoritenin, insan hakları alanına karışmasını da önleme fikri ile birleşerek, «iktidara sınır-iktidarı, ticarî ve sınaî hayat serbestliği ve insan hakları ve hürriyetleri ile sınır altına alma-» fikrini getirmiştir. Bu da, demokrasinin -Amerikan ve Fransız İhtilâllerinin getirdiği liberal burjuvada demokrasinin- kurulmasına yol açtı: Demokrasi; iktidara sınır fikri ile başlayıp, Amerikan ve Fransız İhtilâlleri ile, halkın bu sınırlı iktidara da sahip çıkması ile gelişip, şu kurumlarla belirli bir duruma gelmiştir. Bir başka deyimle, iktidarın sınırlanması ve iktidarın halka mal edilmesi ön-üstün-öncü fikrine dayanan, bu fikirden ibaret olan demokrasi, bu ön ve üstün fikre uygun kurumları da getirmiştir: Millî hâkimiyet, temsilî hükümet, iktidarlar ayırımı, kafa bağımsızlığı, insan hakları ve insan değeri ve bütün müesseseleri ile gelişmesi, iktidarın kontrolü. Sanayî devrimini yapan sınıfların teşebbüs gücüne dayanan liberalizm. Toplum hayatı, bu liberal burjuva sınıflarının servet egemenliği altındadır. Bu hâkimiyeti sağlayan bir örgü içindedir. Bunun da siyasal kurumları işte bunlardır.

İşte, şimdiye kadar, Osmanlı islâhat hareketleri, bu fikirlerle benzer ön - üstün - öncü görüşlere dayanmamıştı.

Toplum hayatında Batıdakine benzer bir sanayileşme, ticarileşme ve bunun yarattığı liberal burjuva sınıfları mevcut olmamıştı. Bu sınıfların haklarını koruyan ve onların egemenliği altında işleyen bir demokrasi kurumlaşması da olmamıştı. Onun için, batının, sadece modern mekanizmasının işlemesine ve verimliliğine

hayran kalınarak, bu verimliliği verecek ve Batılı mekanizmaya benziyecek bir idare modernizasyonundan ötesi düşünülemediği. Bu modernizasyonun yolu olarak da eğitime önem verilmişti ama, batılı sosyal ve ekonomik sınıf yapısı ve ilişkiler demeti kurmağa yönelmiş toplumsal yapı operasyonları, idrâklerden dışarda kalmıştı. Düşünülse bile, mevcut koyu islâmî zihniyet, hayat biçimi, kurum ve gelenekleri buna da imkân vermemişti.

Fakat, batı toplumsal yapı örneği olarak gelemiyorsa da düşünce olarak geliyordu artık. Gelen düşünceler ve Batı ile sürekli temaslar dolayısıyla, Batının Türkiye'de devamı haline gelmeye başlamış bulunan sosyal ve ekonomikal tabakalaşmalara benzer olaylar, batı demokrasilerini yaratan bazı ön-üstün-öncü fikirleri getirmeğe başlamıştı. İşte bir hânedanda beliren ve mutlakiyet tekeli esaslarına uygun olarak kullanılacak olan egemenlik fikri ve onun gereği olan mutlakiyet, teokratik otokrasi kurumu yerine, hânedan-halk ortaklığında beliren ve sınırlı olarak kullanılacak olan siyasal iktidar fikri ve onun gereği olan meşrutî Parlmanitarizm kurumu geliyordu. Bu bir reform idi gerçekten... Ama, siyasal bir reform.. Oysa ki, bizzat bu siyasal reformun kendisi de, sosyal ve ekonomikal hayatı da ayarlayacak başka ön-üstün-öncü fikirlere de ve onların gereği olan sosyal ve ekonomikal kurumlara da muhtaçtı. Yani, sosyal ve ekonomikal bünyeyi de geliştirecek, değiştirecek, bu siyasal reformun dayanağı haline sokmağa yaratacak ön-üstün-öncü fikirler de gerekirdi. Bunlar olmadığı ve bunların gereği olan operasyonlarla sosyal ve ekonomikal kurumlar gelmediği için, toplumun, topyekûn reformlardan geçmesi zerunu da devam etmiştir.

Bu reform ihtiyacını, 1876 Anayasa reformunu da yapan genç Osmanlılardan sonra gelen «İttihat ve Terakki» de karşılayamamıştır.

Anayasa'yı ilân eden Abdülhamit, Genç Osmanlıların liberal ve Anayasacılık fikirlerine düşman oldu. Reformlara ve Batılılaşmağa da karşı geldi. Yüksek idare çevresi de esas bakımdan muhafazacı bir çevre olarak kaldı. Vaki, onun zamanında Tanzimatın adli idarî-eğitimsel islâhatı tam meyvesini vermiştir. Fakat o, yavaş yavaş merkezî bir despotizme de gitmiştir.

Bununla beraber, Sait Paşa, kamu işlerinin iyi yürütülmesi ve yabancı düşmanlara dayanılması, hattâ, Hıristiyan halkın daha kontrol altında idaresi için eğitime önem verilmesini kabul ettirmiştir. «Mülkiye» kuruldu. Askerî ve Mülkî Tıbbiye ve Mühendislik okulları genişletildi. Diğer onsekiz yüksek veya meslek okulu

daha açıldı. Üniversite kuruldu. Sivil mahkemeler de gelişti. Demiryolları, telgraf yapıldı, telgraf hatları kuruldu. Sansüre rağmen basın mevcut oldu. Edebiyat gelişti.

Fakat, bütün bunlar, Kanun-u Esasî'yi tâlik eden Padişahın despotizmine engel olamamıştır. Bu despotizm de, yeni açılan veya geliştirilen okullar da ilk ihtilâlcilerin yetişmesine engel olamamıştır. İttihat ve Terakki doğmuştur (1889). Bu da bir Genç Türk hareketidir. Padişahı devirmek istemiştir. Çok baskıya uğramıştır. Bu arada, «Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsî Derneği» «Cemiyet-i İnkılâbiye» gibi kuruluşlar da kurulmuştur. «Adem-i Merkeziyet ve Teşebbüs-ü Şahsî Derneği» Osmanlı Devletini, federalize edilmiş bir ademi merkeziyet esasına dayatmak istemiştir. Bu bir Anayasalı monarşi olacaktır. Oadaki sosyal gelişmeyi, kişiliği ve kişisel teşebbüsü geliştiren bir eğitim yaratacaktır. İmparatorluk-taki Türk halklar ve komünoteler bölgesel haklarını ve mahallî idare haklarını kullanacaklar. Bunlar da ön-üstün-öncü fikirlerdi. Fakat, tutup kendilerinin gereği reformları getiremedi. Vaki İttihat ve Terakki 1908 de ikinci bir «Osmanlı Anayasa İhtilâli yapmıştır. Fakat bunun pek hâkim ön-üstün-öncü ideolojisi olmamıştır. Binaenaleyh, ona uygun ve toplumsal yapıya inen reformları da olamamıştır. Ve o, sosyal ve ekonomsal kurumları getirme ihtiyacını karşılayamamıştır. Onlar, sadece, mevcut devleti nasıl kurtarabileceklerini düşünmüşlerdir. Bunun için, yâni bu devleti daha iyi idare etmek üzere Padişahı devirmişlerdir. Fakat, birinci Anayasa hareketinin hayal ettiği meşrutî monarşiyi, temsilî hükûmeti, iktidar kontrolünü, en ilkel durumu ile bile getirememişlerdir. Vaki, devleti sürdürmek istemişlerdir. Fakat bunun için Osmanlı Devletinde ve toplumunda radikal ameliyeleri getirecek ön-üstün-öncü fikirlere yükselmemişlerdir. Ancak idarî prensiplerden ilham alarak taşra ve mahallî idareyi islâh etmişlerdir. İstanbul Belediyesini, polis ve jandarmayı geliştirmişlerdir. Ekonomik ilişkileri pek anlamamışlardır. Ama, toprak meselesine değinmişlerdir ve bir millî ekonomi siyasetine de ip uçları vermişlerdir. Buna karşılık, sosyal hayatta kadını sınırlamışlardır ve oruç yiyenleri koğuşturmuşlardır ama, laik ilk ve orta eğitim kurmuşlardır. Kızların Üniversiteye kadar okumalarını geliştirmişlerdir, âmme hayatında meslek sahibi olmalarını sağlamışlardır: doktor, hukukçu, memur olarak... Kadın hakları üzerinde düşünmüşlerdir. Bu, bir ön-üstün-öncü fikre toplumun bazı unsurlarının laisizasyonu fikrine göre reform ameliyeleridir. Fakat pek şuurlu ve insicamlı olarak yapılamamıştır. Çünkü, İttihat ve Terakki, ideolojiler ve genel

prensipler halinde ön-üstün-öncü fikirler aramaktan çok, câri meseleler üzerinde kalmıştır. O, bu Devleti kurtarmak ve devam ettirmek isterdi. Bu Devlet de, türlü unsurlardan kurulu idi. Onun uygarlığı da İslâmiyet uygarlığı idi. Binaenaleyh, geleceği de bu uygarlıkta aranmalı idi. Geçen yüzyılda bu anlaşılmadığı için gelişmeler noksan ve yanlış oldu. Ama, Batılılaşma ameliyeleri durmamıştır, yünümüştür. O halde şimdi ne yapmalı. Bir kısmı gerçek koyu islâmçılığa dönmeği telkin eder. Bir kısmı Batı'ya, islâmî yolla gitmeyi tavsiye eder. Bunlar mütedil islâmçılardır. Onlara göre siyasal ve sosyal meselelerde gerekli unsurlar, islâmî geçmişte bulunabilir. İslâm manî-i terakki değildir. Batı, islâmî esasları ödünç almıştır ondan... Şimdi, ilim ve teknik Batı'dan alınabilir. Fakat hukuk, sosyal âdetler, eğitim, hükûmet idaresi, islâmdan gelmelidir. Bu iki islâmci kanada karşı iki de Batıcı kanat vardır. Mütedil Batıcı kanada göre iki çeşit uygarlık vardır: Teknik ve gerçek uygarlıklar... Batı, teknik uygarlıkta çok üstün olmuştur. Ve gerçek uygarlığa çıkamamıştır. Çıkamaz da.. Ondan teknik uygarlığı alabiliriz. Gerçek uygarlığı alamayız. O, islâmdadır. Osmanlı reformcuları, islâmın kuvvetli olduğu bu gerçek uygarlığı, Batı'dan kopye etmekle yanlış yaptılar. Aşırı islâmci kanada gelince: tek bir uygarlık vardır. Bu, Avrupa'dadır. Tümü ile alınmalıdır. Osmanlı reformcularının hatası, bu tümü görmemelerindedir. Uygur Avrupa'nın içine girmek için de tek kari, medenî kıyafet, kürçülüğün ilgası, medrese ve tekkelerin kaldırılması, yetişkinler okulu, dil gelişmesi, kişisel gayretle kalkınma, umumî sistem islâhı gibi konularda çalışmalıdır.

Görülüyor ki, İttihad-ı Terakki zamanında hiç olmazsa entelektüel çevrelerde, reformlara dayanak olacak türlü fikirler ileri sürülmüştür, türlü uygulamalar tevsiye edilmiştir. Fakat, ittihat ve Terakki icracıları, iktidara halk ortaklığını arttırmak, sonra da Halife-Sultanı da gölgeye çekerek, memleketi düşmanlara ve iç rakiplerine karşı korumak için, gene de bir islâmî mutlakîyet kurmaktan ileri gidememişlerdir. Bazı laisizasyonlara rağmen.. Binaenaleyh, topyekûn değişmelere ihtiyaç duyulması hâli; toplumun topyekûn reformlardan geçmesi zorunu devam etmiştir.

Bütün bu söylediklerimizi özetler isek diyebiliriz ki: Mustafa Kemal Atatürk'e kadar, reform zorunu ve ihtiyacı devam etmiştir. Çünkü çok kez, islâhat plânında kalan hareketlerden öteye geçilememiştir. Köke, toplum yapısına iniş clamamıştır. Osmanlılar, bir islâmî toplum hayatı yaşamışlardır. Toplum yapıları, Batıcılık, Türkçülük gibi akımlara rağmen islâmî kalmıştır. Ancak, kısmen

bir ön-üstün-öncü fikir bulabilmişlerdir ve ancak yeni müesseseler getirebilmişlerdir. Bu kısmen getirdikleri yeni müesseseler de, toplumsal yapıya, ait olan bir tüm felsefî temeli olan bir geniş operasyonun ameliyeleri olamamıştır. Bunların yanında, eski felsefenin, eski hayat görüşünün müesseseleri devam etmiş, egemen olarak devam etmiştir. Halka inmemiştir. Bütün aile, sosyal münasebetlere, islâmın mukaddes hükmü egemendir. Din, hukuksal ve sosyal hayatın temeli olmakta devam etmektedir. Hükûmet ve iktidar olayının da yüksek prensibi, gene, dindir. Bu yüksek islâmî prensibin altında yaşanırken yapılan reform, islâhat ameliyeleri, bir islâmî Osmanlı sosyete yapısı ve onun gelenekleri ile karşılaşmış çatışıyor. Islâmî Osmanlı sosyete yapısı ve onun gelenekleri, merkezde ve taşrada reform-islâhat ameliyelerine karşı bir halk muhalefeti meydana getiriyordu. Bu halk hareketi, kaynağını çağdaş uygarlık prensiplerinden alan her hareketi, münkirlerden geldiği için küfür sayıyordu. Bu halk hareketi, yenilikleri, kendisine bid'at olarak sunan islâmî esasiyet zincirlerinden kurtulamıyordu. Bu islâmî esasa göre her yenilik, bir bid'attır. Her bid'at da bir yanlıştır. Her yanlış da, cehennem ateşinden kötüdür. (Bernard Lewis: The Emergence of Modern Turkey. P. 106). Binaenaleyh böyle bir toplum esasındaki bir hayatta, gerçek reform zordur. Osmanlılar ekonomik olarak da, bu, az gelişmiş ülkelerin ilkel tarımsal hayat yapısını yaşamışlardır. Onu, dıştan ve üstten bazı ideolojik unsurlarla telkin altında tutmuşlar da, bu sebeple de, derine inen operasyonlara gidip, yapıyı değiştirememişlerdir.

II — Atatürk İle Gerçek Anlamda Reformlara Geçiş :

Fakat nihayet, İkinci Dünya Savaşından sonra Mustafa Kemâl Atatürk, Türk toplumunun Kuruluşunu, yeni bir inşada görmüştür. Bunun için de, bir ön-üstün-öncü fikre göre reformlara girişmek zorununu duymuştur. Bu fikir önce : islâmî Osmanlı kamu hukukunun bütün siyasal kurulumlarından kurtulmuş bir Laik halk Devleti ve onun Cumhuriî şeklidir. Mustafa Kemâl, siyasal mekanizmayı, tüm bu fikre göre değiştirmiştir. Bu, artık, gerçek anlamı ile bir reformdur.

Fakat Mustafa Kemal, şunu da görmüştür: Lâik halk devletinin Cumhuriî şeklinin devam edebilmesi için de, toplumun da -bütün ilişkili biçimlerinde ve seviyelerinde, yâni doğumu ile hak iktisabı safhasından, nikâhına, mesleğine, ticaretine, ölümüne, mirasına kadar bütün safhalarda ve ilişki biçimlerinde- laisize edilmesi; halkın

şahsiyet kazanması; Cumhuriyetin gerçek oy vetiresine sadık davranışlar gösterebilecek yolda yetişmesine ihtiyaç vardır. Yâni, siyasal reformu, sosyal, eğitimsel, ekonomsal alanda da bulunacak ön-üstün-öncü fikirlere göre toplum bünyesinde yapılacak operasyonlarla -yâni sosyal- eğitimsel- ekonomsal reformlarla tamamlamak lâzımdır.

İşte bu sebeple, Mustafa Kemal, bir serî reformlara girmiştir. İlk mesele olarak, Devletin siyasal yapısı üzerinde durulmuştur. 20 Ocak 1920 Anayasası ile, millet egemenliği; milletin kendi kaderini bizzat ve şahsen idaresi prensibi, Meclisin siyasî temsilcilik niteliği içinde iktidarların hâmilî ve sahibi olması prensibi gelmiştir. Bu reform da, islâmî esaslarda toplum yapısı mukavemet etmiştir. Onun üzerine de, girişilmiş bulunan Siyasal reformun bir gereği olarak, Hilâfet ve Saltanat birbirinden ayrılmıştır. (1 Kasım 1922). Fakat, buna rağmen, siyasî refom, gerektirdiği fikirsel ve kurumsal tecanüsten yoksun kalmıştır. Bu sebeple, rahatsızlıklar devam etmiştir. Bu rahatsızlıklar, Saltanatın hilâfetten ayrılmasına rağmen, Halifenin, halâ, dinin koruyucusu sıfatı ile Devletin de başı gibi davranmasından ve bir çok kişinin de, böyle olmasına inanmasından geliyordu. Bunun için, siyasal reformu, kendi mantığı içinde geliştirmek gerekiyordu. Bu sebeple, tam Cumhuriyet ilân edilmiştir. Hilâfet tam kenara itilmiştir ve pek kısa bir süre sonra da, teokratik esasların tam tasfiyesi ameliyelerine geçilmiştir: Hilâfetin de kaldırılması, Şeyhülislâmlığın, Şer'îye Vekâletinin kaldırılması, beşerî esaslardan ayrı idare edilen dinî okulların kapatılması, bir millî eğitim sistemi birliğine varılması, Şer'îye Mahkemelerinin kapatılması gibi....

Bu hareketlere de, gene temeldeki islâmî kurumların itişî ile karşı hareketler gözüktünce (Doğu'daki 1925 Silâhlı İsyanı) şeyh ve dervişlere karşı harekete geçen reformlara girilmiştir. Doğulu islâmî Osmanlı esaslarının tüm kaldırılmasının en sembolik ifadesi olan kılık kıyafet reformu yapılmıştır.

Fakat, bu reformlar, her ne kadar ön-üstün-öncü esaslara (laik siyasal iktidar, laik sosyal hayat prensibine) dayanıyorsa da, toplumun sosyal hayat kurumlarının başı olan hukuk, henüz, islâmî Osmanlı esasına dayanmaktan kurtulmamış bulunuyordu. Onun için, şeriata dayanmayan bir hukuka ulaşmak gerekiyordu. Bu da yapıldı (1925). Bunu, dili de İslâmî-Osmanlı kurumlarının etkisinden kurtarıcı, harf devrimi izledi. (1928). Bilhassa 1929 Dünya Ekonomik Buhranının da etkisi ile, ekonomik gelişme yolları da arandı. Bir kelime ile, Mustafa Kemal, laik toplum gerçek müstahsil

olan köylü ve esnaftan kurulu halk kitleleri yararına bir iktisadi güç yaratacak Devletçilik, oy vetiresini kavrayacak bir eğitim ön-üstün-öncü fikirleri üzerine dayanan ameliyelere girişmiştir. Fakat, İkinci Dünya Harbi eşliğindeki problemler, Amerikan ve Fransız İhtilâllerinden beri Batı dünyasını olgunlaştırmaya yarayan siyasal-sosyal fikirler hakkında bilinçli bir kültürü olan bir intelligensiya noksanı, bizzat Atatürk'ün hastalığı, ölümü, ölümünden sonraki tereddütler, İkinci Dünya Harbinin sıkıntıları, Türk toplumunu, bu ön-üstün-öncü fikirlere göre operasyonlardan geçirme şuurunu geliştirtmediği gibi, gerçekleşmesine de imkân vermemiştir. Bu sebeple de, Atatürk'ten sonra da, reform zorunu devam etmiştir, etmektedir. (O, zaten, bunu da anladığı içindir ki, devrimcilik ilkesini ileri sürmüştür. Bu ilkeye dayanarak, ileriki nesiller, kendi reformlarını yapsınlar diye..)

Bugünkü durum şudur : Mustafa Kemal Atatürk reformları ile, Türk toplumu, bir ilkel ziraat hayatı yaşayan bir iptidai-hurafeci sosyal gurup olmanın katı çerçevesi dışına taşmıştır. Çağdaş tekniğini kullanma ve bunun âletlerini yaratma yolu üzerine de girmiştir.

Fakat yukarda söylenen sebepler yüzünden, Türk toplumu; endüstrileşmiş bir istihsal hayatı yaşayan bir sosyal gurubu ve bütün insanlarını, bu sosyal gurubun millî meseleleri ile -bu meselelerin künhünü kavrayarak- ilgilenmeye sevk eden bir aydınlık millî toplum olamamıştır. Yapılan sosyal ekonomikal operasyonlar; bu toplumu, söylediğimiz anlamda bir millî toplum olmaktan alıkoyan feodalite, islâmî skolastik toprak ağalığı ile, ticaret ve sanayî ağalığına dayalı bir geri iktisat dünyası artıklarının egemenliğinden kurtaracak seviyeye gelmemiştir. Üstelik, İkinci Dünya Savaşından sonra, kitle, siyaset alanına, bütün ağırlığı ile çıkmıştır. Hem de, hem Mustafa Kemal ideâlini gerçekleştirecek Atatürk ilkelerini kavrayacak bir uyanmışlık düzeyine; hem de feodalite ve islâm skolastiği artıklarına olan psiko-sosyal muhalefetin prensiplerini hazmedecek bir düzeye ulaşmadan siyaset sahnesine çıkmıştır. O halde, bu seviyeyi aramak, bulmak gerçekleştirmek lâzımdır. Bu da, feodalite, toprak ağalığı, ticaret ve sanayî ağalığı gibi, aslında ilkel ziraat hayatı yaşayan bir gurup devresinin artıkları olan ve kişiyi, bir millî politika bulmanın faal unsuru olmaktan alıkoyan muhafazacı müesseseleri kaldırmağa; ve yerlerine, kişiyi, feodalite, ticaret sanayî ve din ağalarının etkisinden kurtulmuş olarak bir millî politika arama seviyesine çıkaracak müesseseleri getirme-

ğe yönelmiş reformlarla mümkün olur. Siyasal partilerimiz, bu reformları arama ölçüsünde millî değer olacaklardır.

Fakat, bu reformların ön-östün-öncü fikrini bulmalıyız ki, ona göre, bugünkü sosyal, ekonomsal, eğitimsel ilerlememizi sağlayacak reformlarımızı yapabilelim. Bunu yapabilmek için de, toplumumuzun genel manzarasının analizinden hareket etmemiz gerekir.

Bugün Türkiyede kitle siyaset sahnesindedir. Fakat bu siyaset sahnesi de; muhafazacı - islâm skolâstikçisi zihniyetin yarattığı bir katı ilkel tarımsal hayat biçimi üzerindeki bir alandan ibarettir. Bu itibarla, bu siyaset alanı içinde psikolojileri, ekonomsal ilişkileri ve çıkarları, sosyal yaşantıları bağımsız duruma gelmiş kişilerin, bir genel-millî politika arama faaliyetleri cereyan etmez. Tersine, bu alana egemen feodalite-islâm skolâstığı kalıntısı toprak-ticaret-din ağalığının çıkarlarını gerçekleştirmeye yarayan ve ancak bunlar tarafından yönetilen bir kapalı-katı hayat biçimini sürdürme faaliyetleri cereyan eder. Böyle olunca da, Demokrasi gelişmeleri, Mustafa Kemal'in açtığı ve yaydığı gelişmişlik çizgisini izleyemez. Ancak, soyut hukuksal kurumların içinde kalır. Oysaki, demokrasimizin, artık Amerikan ve bilhassa Fransız ihtilâllerinden beri aranmakta olan sosyal muhtevalı bir Demokrasi olma yoluna kesin olarak girip; yaşama gücünü kazanması gerekir. Demokrasimizin yaşaması ve gelişmesi, artık, toplumun ve onun içindeki bütün kişilerin, bütün ilişki biçimlerinde, lâik halk Devletinin gereği olarak, feodalite ve islâm skolâstığı kurumlarından kurtulmasına; vicdanları, şuuruları, ekonomileri, bağımsız kişilerin kurduğu bir «açık toplum» seviyesine yükselmesine bağlıdır. Türkiyede Demokrasinin gereği budur. Bu gereği yerine getirmek üzere de, Türkiye'de, sosyo-ekonomik plânda yeni reformlara ihtiyaç vardır.

Bu reformların nelerden ibaret olduğunu tesbit ayrı bir siyasal konudur. Siyasal kadrolar ve onlara ışık tutan fikir kadroları, bunları bulmakta fazla güçlük çekmez. Burada asıl mesele şöyle bir problem ile başlamaktadır: Bu reformlar için dayanak ilkeler ve fikirler acaba nerededir? Bunları nerede bulabiliriz?

Kanımızca bunları iki yerde bulabiliriz. 1 — Atatürk'te, 2 — Atatürk'ün kurduğu siyasî demokrasiyi tamamlayıcı sosyal düşüncelerin 1966 yılındaki gelişim kanalı içinde..

1 — Yeni reformların Atatürk'teki dayanağı :

Bu konuda daha derin bir analiz yaparsak şunları görürüz:

Atatürk, hem siyasal, hem de sosyal ve ekonomsal yönü olan bir devrim yapmıştır. Bu devrim, birbiri ile ilgili, birbirini tamamlayan bazı reformlardan kuruludur. Atatürk devrimlerinin siyasal yönü, dinci saltanat yerine Lâik Cumhuriyeti getirmiş ve bunu da, siyasal iktidarı genel - devri - halk seçimlerinden çıkartarak yürütüştürmüştür.

Devrimlerin sosyal yönüne gelince; bu da, genel - devri - halk seçimlerinden bir siyasal iktidar çıkartacak bir demokrasi kurabilmek için gerekli olan zihniyetleri, vicdanları, şuuruları uyandırma ve bağımsızlığa kavuşturma; böylece bağımsızlığa kavuşmuş, kişiliğini idrak etmiş insanların ve gurupların ailesel, bölgesel, zümresel çıkarlarının üstüne çıkarak, bir millî politika aramalarını mümkün kılmadan ibarettir.

Atatürk devriminin her iki yönü; millî egemenlik reformundan tutun da, kılık - kıyafet, saat ve takvim değişmelerinden geçerek islâm skolâstliğini, sömürülme ekonomisini bertaraf ederek bir Lâik toplum ve halk ekonomisini kurmağa kadar giden türlü reformlarla örülmeğe uğraşmıştır.

Bütün bunlar, şüphesiz, bazı yönetici ilkelere, bazı ön-üstün-öncü fikirlerden esinlenmektedir ki, bunlar, Türkiyede, sosyo - ekonomik plândaki zorunluluğu yeni duyulan yeni reformların da ilke ve ön fikirlerini teşkil eder. O halde bunları, bir kerre daha araştırıp bulmalı ve saptamalıyız.

Bizce, yeni yapılacak reformların da dayanağı olacak olan bu ön-üstün-öncü fikirlerle ilkeler şöyle teşhis edilebilirler :

a) Vicdan özgürlüğü ve toplumsal bilinç bağımsızlığı getirecek lâiklik : Atatürkçü teorinin yaptığı gözleme göre, Cumhuriyete kadar olan sürede, Türk vicdanı ve Türklerin toplumsal bilinci, özgür değildir, bağımsız değildir. Türk kişinin vicdanı, metafizik aleme ait hurafelerle kaplıdır. Vicdanları bu hurafelerle örtülü kişilerden kurulu guruplar ve nihayet toplum da, metafizik hurafeler kökünden kuvvet alan kişilerin, müesseselerin etkisi ve egemenliği altında tutsaktır.

İşte böyle bir ortam içinde bir gelişme kapısı açmanın yolu, lâikliktir. Lâiklik, kişisel vicdanları özgürlüğe kavuşturup, metafizik hurafeler bağından kurtaracaktır. Keza lâiklik, toplumu, onun bilincini, metafizik hurafeleri temsil eden ve sürdüren yobaz kişilerin, eskimiş kurumların egemenliğinden de kurtarıp bağımsızlığa kavuşturacaktır. Akıl ve bilim plâtformu içinde hareket imkân-

nına ulaştıracaktır. Binaenaleyh, bu lâiklik prensibine varmak için, bir seri reform yapmak gerekir.

İşte, saat ve takvim değişmelerinden ve pazar tatilinden tutun da, tekke ve zaviyelerin kaldırılmasına, hilâfetin ilgasına kadar giden bir sürü reform, bu ön-üstün-ileri fikre göre yapılmıştır.

Fakat Türklerin vicdanı ve Türk toplumunun toplumsal bilinci türlü nedenler yüzünden bu metafizik hurafelerden; ve hurafelerden kuvvet alarak birer sosyal güç mihrakı halini almış bulunan şeyhler - ağalar ve onların iktisat ortağı çevrelerden kurtulmuş değildir. Binaenaleyh bu kurtuluşu sağlayacak köklü değişiklikler lâik esprinin gereği olan reformlar - ihtiyacı da sürmektedir.

b) Siyasal ve Ekonomik bağımsızlığı getirecek halkçılık :

Atatürkçü felsefenin tesbit ettiğine göre; Türkiyede, 1920 Büyük Millet Meclisi safhası ile, halkın Devleti ve ekonomisi kurulmaya başlanmıştır. Bu, halk egemenliği ve halkçılık ilkesi ile mümkün olmuştur.

Fakat, gene bu felsefenin tesbit ettiğine göre, siyasal mekanizma, henüz, şekil olarak halka dayanmaktadır. Ekonomi de, ancak, dış görünüş olarak halk ekonomisidir. Siyasal münasebetlerin tam halk mihrakına çevirmek için; ekonomik münasebetleri de tam halk yararına çevirmek için, zamanımızda da, bazı sosyo-ekonomik değişmeler yapmak gerekir. Bu da, gene Atatürk Halkçılığı ön fikrine göre yapılacak reformlarla mümkün olur.

c) Batının reformcu ve akılcı yolunu getirecek hürriyetçilik :

Mustafa Kemal Reformlarının dayanağı olan ön-üstün-öncü fikirlerin üçüncüsü de, bizce, hürriyetçilik fikridir. Mustafa Kemal, Batının siyasal - ekonomik, teknik, sosyal, askerî üstünlük imkânlarının, gene Batının reformcu yolundan sızdığını görmüştü. Türklerin de, aynı olanakları verecek bu reformcu ve akılcı yolu, ancak hürriyet içinde yapılacak bir araştırma ile bulabileceğini düşünerek, hürriyetçi fikre dayanmış, reformlarını da buna dayatmıştı. Şu anlamda ki: Reformlar, kişisel ve indî taksitlerle saptanıp uygulanmaz. Hiçbir ön yargıya kapılmadan, Türk toplumunun problemlerinin, hürriyet içinde mütalâa edilmesi ile saptanır, hürriyete yönelmek üzere uygulanır. Türkler halâ, Atatürk'ün temelini attığı lâik ve halkçı bir ortam içinde, bu olanakları gerçekleştirme zorun-

dadırlar. Bu olanakları gerçekleştirme yollarını da, halâ ve ancak tam bir hür araştırma davranışları ile bulabilirler.

2 — Yeni reformların 1966 gelişim kanalı içindeki dayanağı:

Görülüyor ki, 1966 yılında da Türkiye, reformlar yapmak zorundadır. Bu reformlar da, temel olarak, gene Atatürk'ün Lâik-Halkçı-Hürriyetçi idée'si içinde ameliyeler olmak zorundadır.

Fakat Atatürk'ün demokrasisini, hem siyasal, hem sosyal yönleri ile tamamlamayı başarabilmek için yapılacak yeni reformların dayanaklarını, sosyal düşüncelerin Türkiye için, 1966 yılında arzettiği gelişim kanalı içinde de aramamız gerekir.

Türk kalkınması, esas itibariyle, Atatürk'ün Lâik-Halkçı-Hürriyetçi idée'sinin gerekleri olan reformlara devama, ve, bu üç öncü temel fikrin tatbikatı olan reformların açtığı ortam içinde çağdaş sosyalizmi kuracak reformlara bağlıdır.

Binaenaleyh yeni reformların 1966 içindeki bir temel dayanağı da, Anayasa mahfuzluğu içinde inşa edilecek olan bir sosyalizmden ibarettir. Bir başka deyimle Atatürk'ün Lâik-Halkçı-Hürriyetçi temel fikrinin tatbikatı reformlar ile, lâik vicdan, lâik kafa, lâik toplum yapısı temelleri atılmıştır. Beşerî esasta bir millî devlet, ve millî ülke esasında bir demokrasi şeması kurulmuştur. Batı üstünlüğünü yaratan akılcı yolu bulmaya yarayacak hürriyet mekanizması çatılmıştır.

Fakat buna rağmen, ortam; olgunlaşmış modern düşünceyi, tam bir demokratik işlemeyi, hürriyet içinde araştırmayı mümkün kılan bütün sosyo-ekonomik amillere kavuşmuş da değildir. Tersine, bu imkânları önliyen bazı amillerin halâ etkisi altındadır.

İşte bunları temizliyecek reformların ön-üstün-öncü fikirlerini, bir yandan, gene Mustafa Kemal'in bu üç ilkesi halinde teşhis ederken, öteyandan da, Anayasa mahfuzluğu içinde inşa edilecek bir sosyalizm olarak teşhis etmek zorundayız. Bu sosyalizm :

a) Bir yandan; mülkiyeti-mirası-özel çalışma ve faaliyeti özünde mahfuz tutarak, toplum güçlerini, olanaklarını, servetlerini, toplum patrimuanında topluyarak, toplum için üretime gidilen;

b) Öteyandan da; Batıyı olgunlaştıran, insanı insan yapan fikrî ve moral hürriyetleri getirerek, insanı, lâik kafa ve ruh yapısı içinde, bilimsel bilinç içinde inşa etmeye gitme anlamındadır.

Türkiye'nin Reformlar Tarihi, görülüyorki asıl Atatürk ile sistemli bir demet halini alabilmiştir. Bu reformlar, sistematik bir bütünlük içinde ön-üstün-öncü fikirlere ulaşma sonunda yapılabilmıştır. Fakat öyle görülüyor ki, bu reformlar, ihtiva ettikleri sistematığe rağmen, esprisinde ve uygulamalarında talihsiz bir gerçekleşmeye kavuşmalarına rağmen 1966 yılındaki ihtiyaçları karşılamak için tamamlanmak zorundadır. Fakat Mustafa Kemal reformlarının asıl zenginliği oradadır ki, bu tamamlamanın temel dayanakları da gene Atatürk'e onun koyduğu öncü-üstün-ön fikirlerde bulunmaktadır. Biz reformların yeni dayanağı olacak ön-üstün-öncü fikirleri, Atatürk'ün Lâik-Halkçı-Hürriyetçi idée'sinden sızan bir sosyalizmde görüyoruz. Burada Atatürk'le sosyalizm ilişkilerini incelemeyi daha sonraya bırakarak, şimdilik şunu belirtiyoruz ki Atatürk'ün Lâik-Hürriyetçi-Halkçı temel fikri yukarıda a ve b maddelerinde gösterdiğimiz bir sosyalizmi gerektirir.

Bu sosyalizmin muhtevasını, yollarını, siyasal ve sosyal işleme biçimini arama görevi Türk aydınlarının ve halkçı partilerindir.